

Balanç i conclusions de la taula rodona

MIQUEL STRUBELL I TRUETA

Exdirector de la càtedra de multilingüisme de la UOC
i moderador de la taula rodona

Tal com explica en la presentació Jaume Martí, el títol de la taula rodona, «La terminologia instrumentalitzada. Quan els termes no són neutres ni innocents», en sintetitza bé l'objectiu. La sessió ha versat sobre els factors no lingüístics que afecten l'elaboració dels diccionaris o que indueixen a fer-hi canvis, sobretot en les definicions, però també en la forma de les entrades. Són factors fonamentalment econòmics, ideològics, socials i polítics. Ens hem proposat explorar fins a quin punt els termes no serveixen per a explicar una realitat, sinó més aviat per a canviar-la.

La taula rodona ha comptat amb quatre intervinents que han donat el seu punt de vista sobre la qüestió —amb molts bons exemples— segons el seu àmbit professional o d'estudi:

— Margarida Sanjaume (cap dels Serveis d'Assessorament Lingüístic del Parlament de Catalunya);

— Silvia Senz (lingüista, hispanista i editora, especialista en normativitat i autora d'estudis sobre les definicions del DRAE modificades amb intencionalitat política);

— Ferran Domínguez (professor associat de dret constitucional de la UAB i lletrat del Parlament);

— Carolina Santamaria (cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC).

* * *

Com a moderador de la sessió, m'escau intentar redactar unes conclusions sobre el seminari, el qual ha estat molt ric, en la meua condició de pretendent de futur neòfit en la matèria. Això pot semblar una autèntica imprudència; de fet, però, els quatre ponents han fet unes presentacions magistrals, els punts principals de les quals han quedat prou clars, com confio que podrà comprovar el lector

en el moment de llegir els corresponents textos o d'escoltar-ne l'excel·lent versió filmada.¹

La primera oradora ha estat Margarida Sanjaume, cap dels Serveis d'Assessorament Lingüístic del Parlament de Catalunya. La seva ponència, «Triar termes per transformar realitats», està estructurada en quatre parts: 1) la selecció terminològica en el llenguatge parlamentari; 2) l'evolució ideològica de les denominacions; 3) la visibilització positiva, i 4) els eufemismes: la invisibilització.

En general, els textos que aprova el Parlament segueixen quatre principis: claredat, precisió, concisió i neutralitat. A Catalunya es demana que les lleis defineixin els termes que s'hi fan servir, especialment els neologismes. Aquest pas es troba sotmès a pressions polítiques, fins i tot amb la finalitat d'intentar modificar els significats de paraules existents. El tema no és banal: aquests canvis poden tenir conseqüències pel que fa als drets dels ciutadans. El canvi, de vegades, és per l'evolució de la societat, per exemple la Llei de potestat del pare i de la mare, que abandona el terme anterior, *pàtria potestat*, sobretot per reflectir la sensibilitat majoritària de la societat actual.

En una altra llei, hi apareix el terme *família monoparental* en el preàmbul (seguint precedents recents en francès i anglès). Ara bé, és de resultes d'un desco-neixement lingüístic que alguns volien el terme *família monomarental*. La solució proposada pel Termcat fou *família monoparental femenina*.

Hi ha conceptes els termes dels quals evolucionen amb el temps. La senyora Sanjaume ha parlat del tractament de la violència dels homes contra les dones, que després de propostes per fer-la constar com a *violència de gènere* (el 2003), ha entrat en la Llei, el 2006, com a *violència masclista* (deixant de banda un bon ventall de sinònims).

De vegades les propostes de canvi vénen de sectors socials concrets, que promouen canvis per designar el concepte de forma més respectuosa. Per no victimitzar o connotar *els invàlids, els disminuïts*, ara es descriuen com a *persones... invidents, sordes, discapacitades*; o com a *dones en situació de violència masclista*. En qüestions d'accessibilitat, l'eufemisme pot arribar a generar confusions, com ara el pas de *persones amb discapacitat* a *persones amb diversitat funcional*. En altres casos la mala interpretació d'un terme amb el prefix *homo-* ha resultat en la diferenciació entre l'estrictament inclusiu *homofòbia* i neologismes com *lesbofòbia* i *transfòbia*.

En l'última part de la seva ponència, la senyora Sanjaume ha donat molts exemples de canvis pensats per a invisibilitzar o camuflar conflictes o situacions desagradables, si més no fins que aquests termes (alguns dels quals apareixen primer en els mitjans de comunicació) es desgastin. Així, ens trobem que els civils

1. <https://www.youtube.com/watch?v=eEd7bodSd9g>.

víctimes innocents d'accions de guerra ara són *danys col·laterals*. Els pobres han esdevingut *persones vulnerables*; l'acomiadament lliure és venut com a *flexibilització del mercat laboral*; l'eliminació de llocs de treball, com a *plans de racionalització*, i la privatització, com a *externalització*. Fins i tot ha aparegut el *creixement negatiu*!

Aquest abús d'eufemismes pot generar confusió: qui diria, per exemple, que un *magatzem temporal centralitzat* és, en realitat, un dipòsit temporal de residus nuclears?

Hi ha sinònims introduïts per a transformar o negar realitats. Un cas tristament clàssic és el de les denominacions de les llengües, com ara el LAPAO; un altre, el foment o supressió de paraules com *nacional*.

Al Parlament, un exemple dels intents per substituir eufemismes per tal de garantir la claredat se centra en termes com *poble*, *el nostre país*, *nacionalitat*, *nacional*, *regional*, etc. Els serveis lingüístics recomanen substituir *país* o *el nostre país* pel nom del país en qüestió. Ara bé, per motius ideològics, alguns grups volen substituir sistemàticament *país* per *comunitat autònoma*, per diluir, de fet, la identitat nacional. Arriben fins al punt de voler que el Dia de Sant Jordi sigui el *Dia de la Comunitat Autònoma de Catalunya*.

Per tant, de vegades costa defensar el principi de neutralitat davant de les més variades pretensions ideològiques.

* * *

La segona ponent, Silvia Senz, ha presentat «Lexicografia unitarista espanyola: les esmenes en el DRAE 2014 contra el procés català». Amb Montse Alberte, han estudiat a fons els termes esmenats en l'avançament de la nova edició del DRAE (prevista per a l'octubre de 2014), arran d'una primera troballa, revelada a *Vilaweb*, d'un canvi important en el significat del terme *referéndum*. Totes dues estan convençudes que aquests canvis són rellevants per al conflictiu procés català, perquè, com veurem, el DRAE té valor jurídic consultiu. Han estat coeditores del llibre *El dardo en la Academia*, una obra que va als fonaments de la institució (creada oficialment el tres d'octubre de 1714) i a la seva relació amb el poder. L'Academia està al servei del projecte nacionalitzador espanyol i, quan no hi ha hagut entesa amb el poder, ha quedat paralitzada. A més, és finançada pels governs i també està al servei d'una política geoestratègica d'expansió espanyola a Llatinoamèrica, i té grans patrocinadors com moltes empreses de l'Ibex 35 (les fundacions Telefónica, Repsol, Endesa, Iberdrola, etc.).

No hi ha un Termcat per a l'espanyol o *castellà* (terme emprat en la Constitució espanyola —CE— per insistència de catalans i bascos, i en contra del criteri de la RAE. Aquesta és una gran disjuntiva, que ha continuat en el debat, amb detalls com l'ús de les sigles de la denominació *castellà* a les institucions europees per tal

que aparegués al capdamunt de la llista de llengües oficials i de treball... que es va mantenir fins a l'arribada del búlgar!). Així, una entrada com *riesgo* resulta que hi té una definició molt especialitzada, més pròpia d'un diccionari terminològic.

La senyora Senz s'ha referit a molts termes associats —directament o indirecta— a l'actual procés català i a la ideologia (curiosament se suprimeix el terme *ideologia* dels diccionaris entre 1927 i 1984, amb una intencionalitat que suposem que era política!). En el llistat d'esmenes o termes nous, hi consten *majoria silenciosa* i *soberanía* (la *soberanía nacional* desapareix!). De vegades els canvis adapten els significats a la legislació o jurisprudència espanyoles i sovint entren en conflicte amb la resta d'acadèmies (que sembla que no n'han estat ni tan sols consultades, i molts d'aquests canvis s'han fet amb total independència del que diu el *Diccionario de americanismos*). La nova edició del DRAE continua la llarga tradició de manipular termes que designen els diversos tipus de nacionalisme. Així, de *catalanismo* el 2001 ja va suprimir la referència al seu sentit políticoideològic (mentre que l'esmena de *andalusisme* va ser contestada pels andalusos, i retirada). Cal dir, però, que per les raons que siguin cap organisme català sembla que hagi protestat sobre aquestes esmenes.

La senyora Senz ha descrit com ens poden afectar aquestes esmenes, i també la RAE, en el procés català. La RAE té un paper consultiu i assessora diferents ministeris (Presidència, Justícia). A més, el seu director és membre del Consell d'Estat per raó del càrrec. Finalment, i potser més important, el DRAE és un instrument habitual en els tribunals (Codi civil, article 3)... fins i tot en procediments tramitats en català!

En definitiva, la RAE ha ajudat sempre a reforçar la unitat d'Espanya, i no hi ha cap motiu per a pensar que deixarà de fer-ho en el futur.

* * *

El senyor Ferran Domínguez demana «Qui és l'amo de les paraules? La tria del vocabulari i les modificacions conceptuals de les paraules: una visió jurídica». De la ponència es desprèn la idea que, en el món del dret, es reflecteix el poder, tot i que hi ha moltes fonts diferents i no totes tenen els mateixos operadors, jerarquies, etc. Concentra l'atenció en el tractament i definició de tres termes: *drets*, *nació* i *regió*.

Un terme com *drets* té un sentit molt precís, però ha canviat al llarg dels segles, especialment després de les revolucions burgeses. A més, no tots els *drets* esmentats en la CE són *fonamentals*: n'hi ha uns que no són *drets stricto sensu*, sinó principis rectors de la política social i econòmica, com ara el dret a l'habitatge. Aquest ús confusionari no apareix a l'EAC de 2006, que limita l'ús del terme *drets* i fa servir més el terme *principis*: així no enganya el ciutadà.

El segon terme, *nació*, queda tractat aparentment a fons pel TC en la sentència sobre l'Estatut de 2006 (juny de 2010). En el tractament de l'ús de l'expressió «símbols nacionals» (article 8), fa una sentència «copiar i enganxar» amb una notòria incoherència entre els raonaments i la conclusió. Ferran Domínguez ha investigat la gènesi de la CE, i en els primers esborranys de l'article 2 no hi apareix el terme *nació*. Quan finalment hi apareix, ho fa al costat de *nacionalidades y regiones*. Fraga va defensar una esmena contra el terme *nacionalidades*: Alianza Popular volia deixar-hi només *regiones*. No se'n va sortir.

El tercer terme, *regió*, s'ha anat introduint fruit del discurs i el context de l'Europa comunitària, que l'ha fet entrar en la legislació i en les declaracions dels estats membres. No ha estat ben acollit a Catalunya (en contrast amb *nacionalitat*): per exemple, l'EAC parla en diferents articles de la Unió Europea, però no esmenta el Comitè de les Regions!

En conclusió, sovint és difícil (i arriscat) interpretar, des de l'actualitat, fets i escrits del passat. A més, molts termes referents a la convivència tenen una forta càrrega ideològica, però sovint són utilitzats amb poca sensibilitat per altres.

* * *

Tancant el torn d'exposició dels intervinents, Carolina Santamaria, que ha presentat «Quan els mots no són neutres ni innocents: alguns exemples del diccionari de l'IEC», s'afanya a aclarir que és lexicògrafa i no terminòloga. Fa saber que durant l'elaboració del DIEC es van rebre pressions, que no eren de caràcter lingüístic ni lexicogràfic, perquè s'hi fessin determinats canvis. Classifica aquestes pressions en quatre tipus: 1) pressions de tipus comercial o econòmic; 2) pressions de caràcter institucional; 3) pressions perquè el diccionari reflecteixi la realitat d'un col·lectiu, i 4) pressions de caràcter ideològic.

En primer lloc, parla de factors econòmics o socials. Un exemple és el cas de *cava*. La Secció Filològica va acceptar la proposta del Consell Comarcal de l'Alt Penedès de definir d'una manera precisa el mot *cava* i de no tractar-lo com a sinònim de *xampany*. Avui, *cava* no remet a *xampany* (i, en canvi, sí al revés).

Hi ha pressions que procedeixen de propietaris de marques registrades. Així, els propietaris de la marca *Buff* van aconseguir que el terme *Buff* se suprimís de les bases de dades del Termcat. Tanmateix, la llei de marques permet que els reculls terminològics o lexicogràfics incloguin termes que en origen eren marques registrades, sempre que es faci constar explícitament aquest origen.

En segon lloc, hi ha hagut pressions institucionals. Per exemple, el 2004 el Govern d'Andorra va enviar una llista d'andorranismes a l'IEC perquè fossin incorporats en el diccionari normatiu. Alguns d'aquests mots es van acceptar, per exemple els que designaven conceptes exclusius d'Andorra o els que eren geosinònims. Un segon exemple el trobem en les conseqüències de la Llei que modifica

el Codi civil per permetre matrimonis del mateix sexe (de 2005). A instàncies de diverses entitats, es va modificar la definició de *matrimoni* i, per coherència, també es va modificar la de *cònjuge*, la de *descasar*, etc. La senyora Santamaria també ha esmentat propostes de modificació referents a la definició de *asturià* i de *aragonès*, que es van acceptar.

Entrant en el tercer bloc, hi ha bons exemples de pressions de col·lectius. Així, el Consell de Col·legis de Mediadors d'Assegurances de Catalunya va aconseguir que es fessin algunes modificacions en el DIEC2 per tal que reflectís més fidelment l'activitat professional dels agents d'assegurances. I el 2012 es va canviar la definició de *autisme* a instàncies del col·lectiu afectat, per ser incorrecta i poc respectuosa.

Finalment, hi ha les pressions ideològiques. Un grup d'Igualada volia que s'acceptés la forma *patgessa* com a denominació de les dones que fan de patge a la cavalcada de Reis d'Igualada. La proposta no es va acceptar, però es va fer constar que els usuaris del mot podien fer-lo servir. En un altre cas recent, que tampoc no es va acceptar, un ciutadà va demanar una esmena al mot *moro* perquè constés en el diccionari el caràcter discriminatori, racista i xenòfob. Molts mots poden ser emprats pejorativament, atès que és una qüestió de to, però quan aquest ús no està lexicalitzat (com sí passa a *jueu* o *jesuïta*, que tenen accepcions negatives que consten en el DIEC) es recomana no introduir-lo en el diccionari.

* * *

El conjunt de les ponències mostra una coherència molt gran que evidencia que els quatre ponents han entès a la perfecció la intenció de la SCATERM en el moment de dissenyar l'acte. S'han il·lustrat les pressions de caire econòmic, ideològic, social i polític que entren en joc per influir en el contingut dels textos. Mai no hem de ser ingenus i creure que la terminologia és sempre neutra: en els camps polític i jurídic, sobretot, és una eina més d'instrumentalització ideològica. Per tant, una tasca del terminòleg —i de la terminòloga— és mirar, en la mesura de la seves possibilitats, sovint limitades, que aquesta *eina* no esdevingui una *arma*. Els ponents, i moltes intervencions del públic, han facilitat la comprensió d'aquest objectiu mitjançant un recull de bons exemples, que és especialment d'agrair per a gent que no és de l'especialitat; i hem entès a la perfecció la importància de la sovint delicada tasca dels terminòlegs. Gràcies!